

ЖІНКИ ТА ЧАС: МІЖ ЕФЕКТИВНИМ МЕНЕДЖМЕНТОМ ТА ТУРБОТОЮ

ОЛЕНА СТРЕЛЬНИК

Традиційно час сприймається як астрономічний, годинний та годинниковий. Натомість час може бути поміщений до більш широких контекстів культури, суспільства, соціальних змін та гендерних взаємин. Життя сучасної людини вочевидь підкорене часу: ми постійно відчуваємо його тиск та брак, життєва успішність, професійне та кар'єрне зростання пов'язуються з умінням планувати життя, «все встигати» та ефективно використовувати час, що загалом свідчить про формування «культури поспіху» (*hurried culture*). При цьому ефективне планування та використання часу не обмежується сферою продуктивної праці, а поширюється і на сферу приватного. Мета статті – спробувати виявити темпоральні (часові) суперечності між суспільним та приватним, роботою та сім'єю, раціоналізацією часу та турботою.

Між роботою та сім'єю: темпоральні суперечності та напруження

Сприйняття часу суттєво еволюціонувало протягом ХХ століття. З відмиранням виробничої функції сім'ї та переходом до індустріальної економіки розділяються не тільки простори публічного та приватного, але й актуалізуються їх темпоральні розбіжності. Час починає ділитися на природний, пов'язаний з природними циклами,

та соціальний, штучно створений, що характеризується поняттями раціоналізації та ефективності. Отже, темпоральна логіка капіталізму спирається на відому тезу «час – це гроші», у той час як приватне ґрунтується на забезпеченні потреб у близьких та довірчих стосунках. Таке накладання різних типів темпоральностей з домінантою раціоналізованою моделі часу призводить до скорочення турботи та сімейного спілкування¹. Сімейна повсякденність стає підкореною не спільному ритмові життя членів сім'ї, а ритмам різних соціальних інституцій: розкладу роботи дитячих садочків, шкіл, гуртків та спортивних секцій, робочому часу батьків, годинам роботи магазинів та громадського транспорту. Це вимагає додаткових (здебільшого материнських) зусиль для координації сімейної взаємодії, адже для членів сім'ї стає надзвичайно важко поєднуватися цими різними ритмами².

Загалом, у результаті розвитку ринкової економіки та інтенсифікації праці загострюється напруження між роботою та сім'єю, що є особливо значущим для матерів, які постійно балансують між ролями «хорошої матері», відданої інтересам дитини «тут і зараз», та «гарної працівниці», відданої роботі. Низка досліджень (Gatrell³, Haas⁴) продемонстрували напруження між сім'єю та роботою, властиве капіталістичним суспільствам. Як стверджувала А.Р. Хохшильд, тривалі години роботи справляють колосальний вплив на сім'ю та суспільне життя і призводять не тільки до відсутності батьків удома, але й до самоусунення від участі у громадянському суспільстві⁵. Порівняльний аналіз трудових практик найманих працівниць і працівників країн – учасниць Європейського соціального дослідження 'п'ятої хвилі (ESS 2012) продемонстрував, що в сучасних умовах українське громадянство багато та завзято працює – більше, ніж жителі інших європейських країн. При цьому показники задоволеності співвідношенням часу, що витрачається на роботу та інші сторони життя, в Україні – найнижчі серед усіх країн-учасниць дослідження⁶. Ці трудові практики

загалом актуалізують проблему поєднання материнства та оплачуваної роботи.

Найбільш дефіцитним ресурсом материнських практик, особливо тих матерів, які поєднують турботу з оплачуваною роботою, є час. А. Хохшильд стверджує, що саме працюючі матері є першими жертвами пришвидшених темпів життя, що спонукають їх стати «експертками з часу та руху»⁷. Залучення до турботи передбачає певний набір темпоральних досвідів: фрагментацію часу, перетворення його на рутину (рутинізацію), необхідність маніпулювати часом, відповідальність за організацію та координацію діяльності членів сім'ї. Через традиційний гендерний розподіл праці та поєднання зайнятості та репродуктивної праці, ці темпоральні досвіди є більш типовими для жінок, зокрема матерів. «Тиск часу», «нестача часу», «крутитися як білка в колесі», «*juggling lifestyle*» (*juggling* – з англ. «жонглювання»), загалом *темпоральна бідність*⁸ є стрижнем сучасних материнських практик.

Можливості дослідження реалізації просторово-часової концепції практик турботи здійснила російська соціологиня А. Смирнова в межах аналізу практик домогосподарок⁹. Роль домашньої господарки часто позна-

чається словосполученням «сидіти вдома». Цей вислів вказує не тільки на пасивність та незайнятність людини, а й позначає також відсутність рухливості та обмеженість задіяних у практиках

шими обмеженнями жінка використовує свій час, і тим більш фрагментованим він стає¹¹.

Варто зауважити, що подібні досвіди не є унікальними для домогоспо-

ти» більш реалістичними та подолати емоційне пригнічення.

Тайм-менеджмент для жінок: «реактивні» господарки та супермами

Практики турботи пов'язані, серед іншого, з рутинними діями з догляду та ведення хатнього господарства. В інтернет-просторі «жіночих» порталів ведення домашнього господарства обговорюється як необхідність дати відповідь на два запитання: як все встигнути та як одержати задоволення від ведення хатнього господарства?

Тайм-менеджмент – це технологія організації часу та підвищення ефективності його використання. Наразі поради з тайм-менеджменту вийшли далеко за межі офісного простору, а поширюються також на сферу повсякденного та приватного. Найбільш відома система планування часу для жінок-господарок «Fly Lady» (Реактивні господарки) пропонує спокусливі результати вміння планувати свій час: *«Ти живеш у хаосі? Ти почувалася геть виснаженою? Думки про прибирання дратують тебе? Ти втратила надію хоч щось змінити в своєму житті та не знаєш, із чого почати? Не переймайся! Ми всі були такими ж! Приєднуйся й позбався тягаря домашніх проблем! Ти навчишся ставитися до домашньої роботи з посмішкою. Хатня робота почне приносити тобі радість. Ти ніколи не будеш соромитися своєї оселі та не матимеш почуття провини. Твоє серце сповниться радості, а дім – спокою і затишку»¹⁴.*

Система флай-леді була розроблена американкою Марлою Сіллі (Marla Cilley) у 1999 році для жінок-домогосподарок, тому загалом логічно не передбачає участі чоловіка в хатніх справах. Нині її поради поширюються й на жінок, які працюють поза домом, але також участі інших членів сім'ї у хатніх справах не передбачають: *«Ця система була розроблена з єдиною метою: допомогти жінці почуватися щасливою. Але як можна бути щасливою, коли після повернення з роботи на тебе чекає купа хатньої роботи, голодний чоловік та діти, яким необхідна увага?»¹⁵.* Залучення чоловіків до

локальностей. Це є особливо характерним для матерів з маленькими дітьми: часто дім сприймається ними як простір, з якого *вириваються, виїжджають, йдуть, вибігають* (авторка застосує для інтерпретації цього явища поняття топофілії)¹⁰. У зібраних дослідницею свідченнях домогосподарок не зафіксовано позитивно окреслених наративів про повернення додому. Простір поза домом сприймається як світ, сповнений подій, спілкування та приємних клопотів, а перебування поза домом – як свобода, асоційована зі зміною локальностей, мобільністю та взаємодією. Щодо темпоральних аспектів турботи, то для домогосподарок, особливо для матерів малих дітей, практики турботи можна описати в категоріях «темпоральної бідності». Окрім неможливості виділити час для себе, на темпоральні практики турботи впливає і кількість об'єктів турботи. Графік та режим дня домогосподарки виявляється підкореним ритму життя членів сім'ї, і чим їх більше, тим з біль-

шаром. Низка досліджень практик турботи працюючих матерів засвідчили, що простір дому та «сімейний час» не описується ними у категоріях відпочинку, розслаблення та емоційного піднесення¹². Зокрема, дослідження емоційного стану членів сім'ї у різні моменти часу та точки простору, проведене Р. Ларсон (R. Larson) і М. Річардс (M. Richards) у США, засвідчило «дивергентні реальності» сімейного часу. У той час, як батьки (англ. fathers) знаходилися під впливом стресу та фрустрації на роботі та почувалися більш щасливими та розслабленими вдома, почуття жінок були протилежними: вони відчували стрес під час перебування з їхніми родинами та почувалися більш щасливими поза домом¹³.

Для подолання напруження, пов'язаного з виконанням жінками доглядової та хатньої роботи, інтернет-портали рясніють порадами з тайм-менеджменту для господинь та матерів, покликані зробити їхні спроби «все встига-

«Працюючі матері є першими жертвами пришвидшеного темпу життя, що спонукають їх стати «експертками з часу та руху.»

хатньої роботи апіорі не розглядається як шлях до її оптимізації. Можливості «скинути тягар» домашньої праці жодним чином не пов'язуються з її справедливим розподілом між членами сім'ї, а поради з тайм-менеджменту адресуються жінкам та зрідка – сім'ям. Ось, наприклад, декілька таких порад: вдома носити зручний, але гарний одяг та взуття на шнурках, вести контрольний журнал, куди заносити список необхідних справ, купити таймер та приділяти одній справі лише 15 хвилин, щовечора начищати раковину до блиску тощо.

Отже, ведення хатнього господарства технологізується, а жіноча господарська компетентність зводиться до вправності оперувати цими технологіями. Альтернативні погляди на справедливий розподіл домашньої праці як шлях до її оптимізації практично не представлені. Пригадується відомий анекдот про чоловіка, який повертається з роботи додому та думає, що сьогодні на вечерю: «втомилася» чи «не встигла».

Темпоральна бідність матерів приховується за медійними образами супермам, які «все встигають» – і дітей виховувати, і кар'єру робити, і мати гарний вигляд. Образ «супермами» не новий – за радянського типу гендерного контракту він, вочевидь, був домінуючим та помноженим на специфічний контекст життя радянської жінки – черги та суцільний дефіцит. Сучасні гендерні контракти звільнюють жіночий час не для навчання чи громадської активності, а для спожи-

вання – відвідування салону краси, догляду за собою. Ось, приміром, вступ до статті «Флайледі. Як я стала окриленою домогосподаркою?»: «Дитина заколисана, чоловік нагодований, квартира – з новеньким манікюром у три шари і щасливою посмішкою людини, яка відпочила»¹⁶. Образ гламурної та сексуально-привабливої матері активно насичує медійний простір, в англомовних країнах він одержав назву «Yummy Mummies». Такими є розтиражовані образи багатодітних Валерії, Наталії Водянової, Наталії Окунської, Анжеліни Джолі та Вікторії Бекхем. Ці образи дискурсивно пропонуються як приклади для наслідування та оточені делікатним замовчуванням того, що практики материнства є залежними від соціально-класового контексту та наявності доступних ресурсів, що ці практики забезпечують, зокрема, комерційний сектор послуг з догляду, виховання та розвитку дітей.

Отже, мистецтво тайм-менеджменту вочевидь тяжіє до розуміння репродуктивної праці як набору рутинізованих дій, які можливо запланувати та підвищити їх ефективність на кшталт підвищення ефективності конвеєрного виробництва. Натомість турботи, любові та довіри ніколи не

Марла Сіллі та її флай-леді

буває достатньо, а раціональні виміри їх «ефективності» відсутні. Барбара Адам зазначає: «Не весь час це гроші. Не всі людські стосунки регулюються раціоналізованим часом годинників. Не всі часи є рівними»¹⁷. Отже, спротив домінантній темпоральній культурі раціоналізації часу може бути заснований на тезі про цінність часу, що вимірюється не грошима та ефективністю, а людськими потребами у турботі, спілкуванні та творенні взаємин.

¹ Брайсон В. Гендер и политика времени. Феминистская теория и современные дискуссии / Валери Брайсон. – К.: Центр учебной литературы, 2011. – С. 22.

² Beck U., Beck-Gernsheim E. Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. – London: Sage, 2002. – P. 91.

³ Gatrell C. Hard Labour: The Sociology of Parenthood. – Open University Press, Maidenhead, 2005.

⁴ Hays Sh. The Cultural Contradictions of Motherhood. – Yale University Press, 1996.

⁵ Hochschild A. R. The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work. – New York: Metropolitan/Holt, 1997. – P. 243.

⁶ Петрушина Т.О. Ценностные приоритеты и реальные характеристики трудовой жизни населения Украины / Петрушина Т.О. // Проблеми розвитку соціологічної теорії: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві», 2 лист. 2012 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка / за заг. ред. Судакова В.І., Куценко О.Д. – К.: Логос, 2013. – С. 185-197.

⁷ Hochschild A. R. The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home, with Anne Machung. – New York: Viking Penguin, 1989. – P. 9.

⁸ Смирнова А. Время и пространство заботы: практики российских домохозяек / Смирнова Анастасия // Практики и идентичности: гендерное устройство : Сборник статей / под ред. Е. Здравомысловой, В. Пасынковой, А. Темкиной, О. Ткач. – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2010. – С. 99-127.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само, С. 104.

¹¹ Там само, С. 115.

¹² Hochschild A.R. The Commercialization of Intimate Life. Notes from Home and Work. – University of California Press, 2003. – P. 205-206.

¹³ Larson R., Richards M. Divergent Realities: The Emotional Lives of Mothers, Fathers, and Adolescents. – New York, Basic Books. – 1994. – Режим доступу: <http://flylady.ru/#axzz2tOwhSoq2>.

¹⁴ Flylady.ru. – Режим доступу: <http://flylady.ru/#axzz2tOwhSoq2>.

¹⁵ Режим доступу: <http://www.sympaty.net/20140124/flaj-ledi-dlya-rabotayushhix>.

¹⁶ Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26355>.

¹⁷ Брайсон В. Гендер и политика времени. Феминистская теория и современные дискуссии / Валери Брайсон. – К.: Центр учебной литературы, 2011. – С. 49-50.